

קורס מורי דרך תשע"ז (2016 – 2017)

בית הספר לתעודת אתגרים, המכללה האקדמית בוינגייט

דו"ח סיור 29

קיסריה ונחל תנינים

נועם זיו

מסלול הסיור (אתרים מרכזיים): גן לאומי נחל תנינים, גן לאומי קיסריה

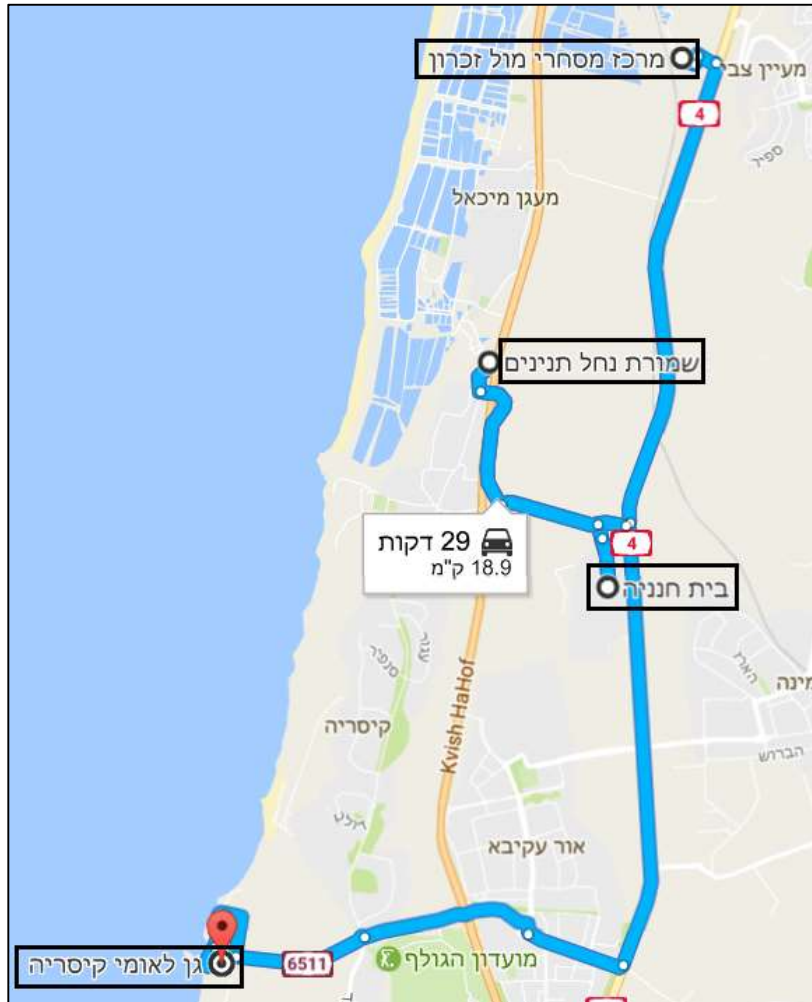
תאריך הסיור: 15.5.2017

מדריך הסיור: ד"ר נחום שגיב

לו"ז ומנהלות

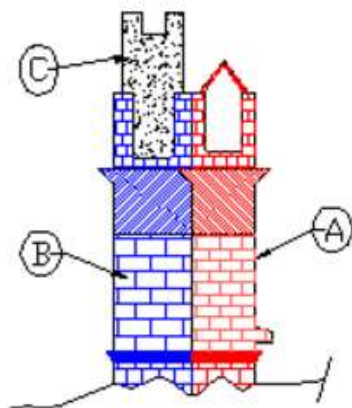
מ...	עד...	פירוט הפעילות	מנהלות ועזרים	הערות
6:50	7:25	נסיעה מוינגייט לזיכרון יעקב		
7:25	8:00	הפסקת בוקר בזיכרון יעקב	במרכז המסחרי "מול זיכרון"	שירותים, חנויות
8:00	8:10	נסיעה לבית חנניה		
8:10	8:55	בית חנניה	הורדה בתוך הישוב והליכה ברגל לאורך האמה	
8:55	9:05	נסיעה לנחל תנינים		
9:05	10:40	גן לאומי נחל תנינים	אתר רט"ג בתשלום. הכניסה לשמורה נסגרת שעה לפני השעות הרשומות שעון קיץ: בימים א'-ה' ושבת 8:00-17:00 בימי שישי וערבי חג 8:00-16:00 שעון חורף: בימים א'-ה' ושבת 8:00-16:00 בימי שישי וערבי חג 8:00-15:00 בערב ראש השנה, ערב יום כיפור וערב פסח: 8:00 - 13:00 טלפון 04-6265151 תיאומים: 1. פתיחת מתקן הוויסות בסכר כדי להדגים הפעלת גלגלי הכפות 2. הפעלת מתקן הטחינה (להביא שקית חיטה)	שירותים, חנות
10:40	11:00	נסיעה לקיסריה		
11:00	13:20	קיסריה, חלק דרומי	אתר רט"ג בתשלום. הכניסה לגן נסגרת שעה לפני השעות הרשומות מאי - אוגוסט בימים א'-ה' ושבת 08:00-18:00 בימי שישי וערבי חג האתר נסגר בשעה 16:00 ספטמבר - אוקטובר בימים א'-ה' ושבת 08:00-17:00 בימי שישי וערבי חג האתר נסגר בשעה 16:00 נובמבר - אפריל בימים א'-ה' ושבת 08:00-16:00 בימי שישי וערבי חג האתר נסגר בשעה 15:00 בערב ראש השנה, ערב יום כיפור וערב פסח: 8:00 - 13:00 טלפון 04-6267080	שירותים, חנויות
13:20	13:55	הפסקת צהריים		
14:00	14:45	סרט, תצוגה, מגדל הזמן		
14:45	17:00	גן העתיקות		
17:00	17:05	נסיעה לפסיפס הציפורים	נסיעה ברחוב רוטשילד עד השלט "פסיפס הציפורים" (קיים בווייז) ועליה רגלית לגבעה. אינו מונגש.	
17:05	17:30	פסיפס הציפורים		
17:30	17:35	נסיעה לחוף האקוודוקט		
17:35	17:50	חוף האקוודוקט		שירותים

מפת הנסיעה בסיור

תכני ההדרכה

אתר	תוכן ההדרכה
בית חנניה	<p>מושב בית חנניה נקרא ע"ש ד"ר חנניה גוטליב, ממנהלי פיק"א (החברה להתיישבות של הברון רוטשילד) בארץ ישראל. קדמו לו במועצה האזורית חוף כרמל מעין צבי (1938) ומעגן מיכאל (1949). הוא הוקם ב 1950 ע"י פיק"א והתיישבו בו עולים ממזרח אירופה. בכניסה הצפונית ליישוב נמצא תל מבורך, שהיה מיושב מאז המאה ה-18 לפנה"ס ועד התקופה ההלניסטית. בחפירות שנערכו באתר נחשפו שרידי מקדש מתקופת הברונזה התיכונה, שרידי חומת לבנים וסוללה מתקופת הברונזה התיכונה, בית ארבעה מרחבים גדול מתקופת הברזל (כנראה מרכז מנהלי), מצודה מוקפת חומת סוגרים מהתקופה הפרסית, ומאוזוליאום מהתקופה הרומית. מצפון ליישוב נמצאת אמת המים הגבוהה לקיסריה.</p>
אמת המים הגבוהה	<p>אלו שרידי האמה הגבוהה שהובילה מים שפירים לקיסריה ממעינות שוני. אלו 2 אמות צמודות. בעבר חשבו כי הורדוס בנה אותן, אך זה כנראה לא נכון, והאמה המוקדמת מכולן (A) משויכת לתקופת הנציבים הרומיים שלאחר הורדוס. ספיקתה האפשרית כ 900 מק"ש. איך שתו מים בקיסריה לפני כן? כנראה מבורות ובארות. כשהעיר גדלה ומתפתחת יש צורך במתקנים הדורשים מים זורמים באופן קבוע כמו נימפאות, ליטרינות ובתי מרחץ, והיה צורך במפעל העברת מים ממעינות מרוחקים.</p> <p>אמה B המיוחסת לימי הדריאנוס ומקורה גם במעינות שוני, מתגברת את אמה A אך גם משמשת כגיבוי למקרה הצורך, שכן הקרקע אינה יציבה והיה צורך לשפץ מדי פעם. ספיקתה האפשרית של אמה B היא כ 1600 מק"ש. באמה זו נתגלו 3 צינורות חרס (היתרון-ניתן לייצר גיחון בשינוי מפלס). הצינורות יצאו משימוש כשנבנתה אמה C.</p> <p>בתחילת התקופה הביזנטית נבנית אמה C ע"ג אמה B תוך כדי שהיא מוציאה את B משימוש. מטרתה של C לספק מים במפלס גבוה יותר שכן העיר התפתחה ונבנו בתים גבוהים יותר. המקור שלה הוא נחל תנינים עליון, שהאקוויפר שלו גבוה יותר ובו כיום "פארק אלונה" ("מי קדם") מרחק 14 ק"מ מקיסריה. המקום גבוה, ואוסף מים מעין צברין, עין עמיקם, עין אביאל, ועין אלונה – במורדות הרי מנשה. אמה זו קטנה יחסית וספיקתה האפשרית כ 210 מק"ש.</p>

	<p>כל האמות היו מטויחות בטיח הידראולי, ומקורות. בנוסף לחלקים A, B ו-C של האמה הגבוהה נתגלו עוד שתי אמות לקיסריה: האמה הנמוכה שניצלה את מי המעיינות של ביצות כבארה (ליד מעגן מיכאל) וסיפקה עד 2500 מק"ש, ואמת צינורות החרט שסיפקה מים ממקור דרומי במעין עין אל-אסל (כ 50 מק"ש)</p>	
	<p>זו כתובת אחת מ-9 באמה B (באמה A אין כתובות) המזכירות את הקיסר הדריאנוס בנו של טריאנוס, שנבנתה ע"י יחידות של הלגיון העשירי פרטנזיס (130 לספירה). בניית האמה הייתה פרויקט של מספר יחידות, שהונצח בכתובות באבן גיר (האמה בנויה מכורכר). על האבן רואים גם ציפור ואת ניקה – אלת הניצחון. הכתובת המקורית במוזאון ישראל</p>	<p>האמה הגבוהה, ליד הכתובת</p>
<p>אבן מיל עגולה או אבן לדרך שרות קטנה. האבן נמצאת על דרך שכיוונה צפון-דרום וחוצה את האמה. האבן הונחה באופן המאפשר תנועה רגלית בלבד, ללא בהמות ועגלות. זהו קטע של שביל ישראל.</p>		<p>האמה הגבוהה, העמוד מתחת לאמה</p>
	<p>בסוף המאה ה-3 הוחלט לבנות כאן מעקה באמה A. המעקה הוא באורך 570 מטרים, נבנה כנראה כדי לעקוף אזור קרקע בלתי יציבה שגרמה לנזקים באמה. התוואי עוקף את השטח במתאר חצי עיגול כשאמה B ממשיכה ישר. אמה A משנה כיוון וחוזרת לתוואי המקורי (המעקה ב-A נקרא לעיתים D). אחרי שהאמות מתאחדות שוב, הן חוצות את רכס ג'יסר א-זרקא. בקמרון שבו חוצים לצד השני נוצר טרוורטין כתוצאה של דליפת מים מהאמה.</p>	<p>המעקה</p>
<p>נחל עדה מנקז את רמת הנדיב ושטחים בבקעת הנדיב, ונשפך לים ליד ג'יסר א-זרקא. שמורת נחל תנינים נמצאת בין ג'יסר א-זרקא לבין בית ספר שדה מעגן מיכאל.</p>	<p>נסיעה לנחל תנינים</p>	

<p>הכפר שוכן על רצועת כורכר לחוף הים התיכון שגובהה 5-20 מ' מעל פני הים, שלמרגלותיה זורם הקטע התחתון של נחל תנינים, שמפריד בין הכפר לבין הים במערב. ג'יסר "חסומה" מכל צדדיה, לכן צפופה מאוד ואין כמעט בניה חדשה. מדרום קיסריה, מצפון מעגן מיכאל והכניסה לשמורת הטבע נחל תנינים, במזרח כביש החוף ומערב - הים. בסמוך לשפך הנחל, דרומית-מערבית לבתי הכפר, שוכן תל תנינים. ג'יסר א-זרקא קרוי על שם הגשר שנבנה על נחל תנינים עבור הקיסר וילהלם השני בעת ביקורו של הקיסר בארץ ישראל ב-1898. שמו של נחל תנינים בערבית הוא "אל-וואדי א-זרקא" (הנחל הכחול), ומכאן שם היישוב - "הגשר על הנחל הכחול". אם אין מחשיבים ערים מעורבות, זהו היישוב הערבי היחיד לחוף הים בישראל כיום.</p>	
<p>בשנת 1831 הביא לכאן איברהים פחה את בני שבט הע'ווארנה – סודנים גבוהי קומה וכהיי עור מעמק החולה. הם גידלו ג'מוסים בביצות ולא סבלו מהמלריה, כי היה להם חיסון טבעי (אנמיה חרמשית). בסוף המאה ה-19 התחילה ההתיישבות בזיכרון יעקב, בסיוע הברון רוטשילד. התושבים האמינו שהאדים הרעים שיצאו מהמים הם גורמי המלריה (= "אוויר רע"). הייתה תמותה בקרב התושבים, בעיקר הצעירים. הם פנו לברון וביקשו לייבש את ביצות כבארה. בראשית המאה ה-20 נרכשו בכספי הברון רוטשילד 3,000 דונם ביצות על מנת לייבשן, ע"י יק"א (החברה להתיישבות יהודים שהברון רכש). לאחר מלחמת העולם הראשונה נרכשו 3,000 דונם נוספים ע"י הברון, עליהם הוקם הכפר ג'יסר א-זרקא. פרויקט ייבוש הביצות נדחה עד לתקופת המנדט. בשנת 1924 הובא למקום ליאון קרון, מהנדס קרקע ומים צרפתי שהתמחה בייבוש ביצות, אשר גייס עובדים – כולל בני הע'ווארנה, והחל במבצע של חפירת תעלות ניקוז. הוא החליט לפרוץ פתח בסכר, אך כדי לא לסכן את העמק בזמן גאות הים, כדי שמים לא יכנסו דרך הפתח בסכר, הוא פרץ פירצה קטנה מדי – ונכשל. מפלס המים בביצות ירד, אך הן לא יבשו. דב קובלנוב, מהנדס ניקוז שעבד עם ליאון קרון, ידע שאין בעיה של גאות בחלק המזרחי של הים התיכון, ולכן לא חשש להרחיב את הפירצה. הוא גם העמיק את נחל תנינים ואת התעלות שהוליקו אליו. בנוסף, הוא תפס את נביעות המים בכל מעיין עם צינור מחרס שהוטמן בתת-הקרקע, כדי לשפר את הניקוז. בשנת 1932 הגיע המפעל לסיומו, העמק יובש, וכיום נמצאים בו השדות של מעגן מיכאל, מעיין צבי ובית חנניה. עם זאת, בחורף גשום במיוחד, הפירצה בסכר לא מספיקה כדי לאפשר מעבר לכל המים. רשות הטבע והגנים, רשות ניקוז כרמל, רשות העתיקות, וגופים נוספים – חברו במאמץ לשפר את זרימת המים, לחשוף את הסכר בצורה הולמת, ללמוד מה שאפשר, ובוצעה חפירה ארכאולוגית. הפירצה הורחבה ונראה שהבעיה נפתרה. שמו של נחל תנינים: יש דיווחים של נוסעים מסוף המאה ה-19 שהיו תנינים (תמסחים), בתקופות אקלימיות לחות. התנינים האחרונים נצפו כאן בתחילת המאה ה-20.</p>	<p>גן לאומי נחל תנינים, כניסה</p>

<p>כדי לספק כמות יותר גדולה של מים לקיסריה נבנתה בתקופה הביזנטית אמה נוספת שניצלה את מי המעיינות של ביצות כברה (ליד קיבוץ מעגן מיכאל).</p> <p>המים היו מליחים (כ 1700 מ"ג/כלור לליטר) ולכן לא שימשו כמי שתיה (בתי מרחץ, ליטרינות). ייתכן ששימשו גם להשקיית צמחיה עמידה במים מליחים.</p> <p>מכיוון שמפלס המים בביצות היה נמוך מהנדרש, הוקמו 2 סכרים כדי להרים את מפלס מי המעיינות וליצור אגם מלאכותי (שהפך להיות ביצות כברה).</p> <p>סכר אחד באורך של 194 מטר חסם את יציאת נחל תנינים דרך רכס הכורכר אל הים, וסכר שני באורך של 900 מטר בכיוון מזרח-מערב חסם את צפון הביצות.</p> <p>ממזרח נחסם האגם ע"י הכרמל ומדרום ע"י דיונות החול.</p> <p>הסכרים הרימו את מפלס המים ב 6 מטר וייצרו אגם בגודל משוער של כ 5000 דונם.</p> <p>הפרש גבהים שנוצר, אפשר להזרים את המים לקיסריה . נבנתה תעלה באורך של 5 ק"מ ממערב לרכס הכורכר שהובילה את המים ממוצא נחל תנינים ועד לעיר.</p> <p>בתחילתה הייתה כתעלה חצובה בשיפולי רכס הכורכר ובהמשך כתעלה בנויה על הקרקע ומכוסה בקימרון קשתי.</p> <p>התעלה עברה מתחת לאמה הגבוהה והמשיכה דרומה כאשר האמה הגבוהה מערבית אליה.</p> <p>התעלה שרוחבה היה 180 ס"מ ונבנתה ללא שיפוע הייתה יכולה לספק לעיר כ 2500 מק"ש.</p>	<p>נחל תנינים, תצפית חורשת האקליפטוסים</p>
 <p>קנה "האמה הבלתי גמורה"</p>	<p>"האמה הבלתי גמורה"</p> <p>בתחתית הרמפה רואים את "האמה הבלתי גמורה". היא התגלתה בשנות ה-90 המאוחרות של המאה ה-20, תוך כדי עבודות פיתוח. העבודות על האמה פסקו לאחר שהתברר כי עקב טעות בתכנון האמה לא תמלא את ייעודה. האמה מביאה מים במפלס נמוך ובכמות קטנה, ואז החליטו להביא מים בכמות גדולה יותר, ובנו את "האמה הנמוכה".</p>

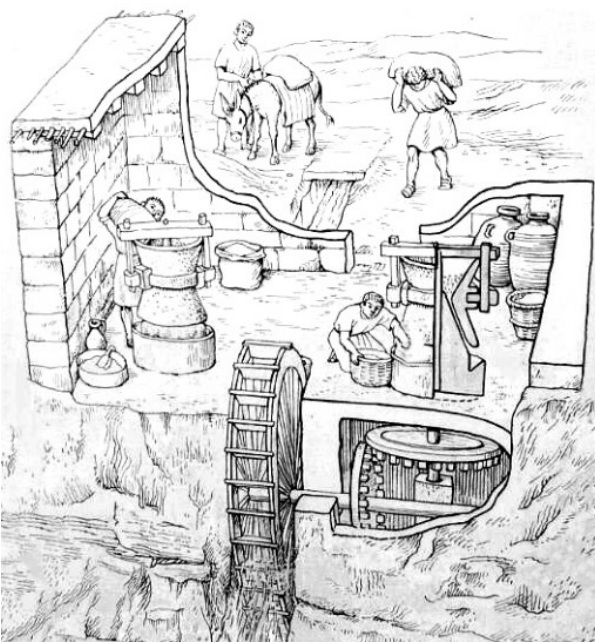
הסכר הרומי

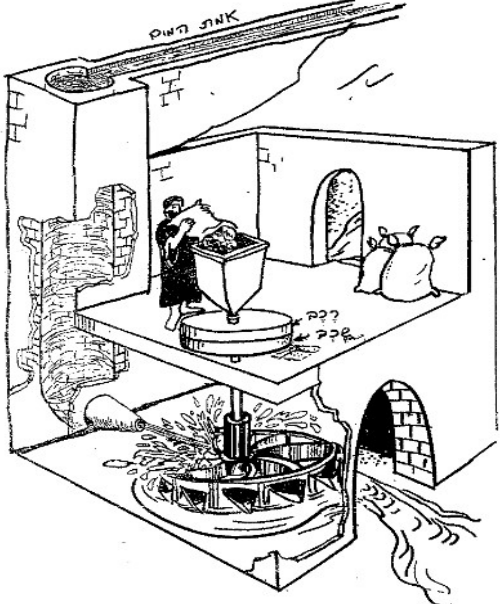
הסכר הרומי היה בסיסו של מפעל מים מתוחכם, שנועד להעלות את מפלס מי נחל תנינים כדי שיהיה ניתן להזריםם בכוח הכבידה לקיסריה, העיר הגדולה בארץ ישראל בימים ההם. הסכר הוא קיר אבן ענקי – אורכו 194 מ' ורוחבו 4 מ' בראשו ו-10 מ' בבסיסו. רוחב הסכר אינו אחיד משום שבמשך השנים הוסיפו לו תמיכות למניעת קריסתו. הסכר חוסם את הפרצה שפרצו נחל עדה ונחל תנינים ברכס הכורכר. סכר אחר, כ-2 ק"מ מצפון לו, חסם את בקעת פְּבָאָרָה מצפון. בין הסכרים הצטברו מי הנחלים ומי הנביעות של בקעת כבארה ונוצר אגם ענק בגודל 6,000 דונם. נראה כי הסכר נבנה בראשית המאה ה-4 לספירה לכל המאוחר. לב הסכר הוא מתקן הוויסות. דלתות עץ ניתנות להרמה שחררו מים מהאגם לאמת מים לקיסריה. דלתות העץ של הסכר שוחזרו, ובהרמתן אפשר לשחרר מים מהאגם. שחזור סכר עתיק במלואו ליצירה מחדש של אגם הם אחד מפלאי האתר, אולי יחיד במינו בעולם.

גלגלי הטחינה הביזנטיים

בתקופה הביזנטית, מתחילת המאה ה-4 לספירה, ניצלו את כוח המים כדי להניע מתקני טחינה מבזלת. בשחזור מזרימים את המים מתחנת הוויסות, והמים מפעילים את מתקני הטחינה הביזנטיים.

גלגלי הטחינה הונעו בכוח המים. אלה "גלגלי כפות", כשהכפות ניצבות לגלגל המים – זה המקום היחיד בארץ שבו נמצאו גלגלי טחינה כאלה, מעיד על כמות גדולה של מים. מתקן הטחינה היה מבזלת. במתקן הביזנטי, לגלגל הכפות חובר מוט שסובב גלגל שיניים אנכי, שסובב גלגל שיניים אופקי ע"י מגע בין השיניים, שאליו היה מחובר מוט ברזל שסובב את האבן העליונה, כשהאבן התחתונה סטטית. אבני הריחיים הביזנטיות היו קוניות, ולכן נקראות "ריחיים דו-

<p>חרוטיות או "ריחיים של חמור", כי בד"כ חמור סובב את המוט. כל גלגל כפות הניע שני גלגלי טחינה, אחד בכל צד (באיור שלהלן מצוירים רק גלגלי הטחינה התת-קרקעיים מימין). עובד האתר פתח למענו את מתקני הוויסות, והמים זרמו בתעלה אל טחנת הקמח הביזנטית, והפעילו את גלגל הכפות.</p>	
 <p>במתקן הריחיים העות'מאני גלגל הכפות אופקי. המים הגיעו באמה, נפלו בארובה, הפעילו גלגל אופקי, שאליו מחובר מוט במרכז, ועליו אבני הריחיים (=הטחינה) מבזלת: אבן הרכב (האבן האופקית העליונה, הפורכת, המרסקת, האבן שנעה) ואבן השכב (האבן התחתונה). בתחנות העות'מניות בשיטת המגלשים, המים גלשו אל גלגל הכפות האופקי. זו מערכת יותר יעילה שכן אין בה שינוי כיוון בציר הסיבוב.</p>	<p>מתקן הטחינה העות'מני</p>
<p>הורדוס הקים את קיסריה בין השנים 10-22 לפנה"ס. הוא היה מוטרד מאיבת החשמונאים וצאצאיהם, שלא השלימו עם דבר היותו מלך. הוא חש מאוים משום שהומלך ע"י הרומאים, לא היה מזרע בית דוד, לא היה חשמונאי, ולכן היה מעוניין להדק את הקשרים עם הנכרים בארץ (בין השאר, צאצאי הפניקים ושומרונים). את העיר ייסד כעיר מתקדמת עם מיטב השכלולים, עם נמל משוכלל, וייעד אותה עבור הנכרים הפגניים, ולכן בין השאר בנה מקדש ל "אוגוסטוס ורומא" בגבעה השולטת על הנמל. האלה של רומא הייתה הרה מארקוס, רעייתו האהובה של זאוס, וכנראה שהמקדש הוקדש גם לה. מגדל סטרטון היה יישוב פניקי, וכשהורדוס הגיע אליו, המקום היה חרב בחלקו. בתקופת השלטון הפרסי האחמני (332-586 לפנה"ס), בנו הפניקים את היישוב לצידו של אחד המפרצים, במקום בו מצויים מי תהום גבוהים. היישוב, שהשתייך לפחוות (מחוז) דור, שגשג בתקופה ההלניסטית (37-332 לפנה"ס). דור ומגדל סטרטון נכבשו ע"י אלכסנדר ינאי בשנת 103 לפנה"ס וצורפו לממלכת יהודה החשמונאית, אך נקרעו ממנה 40 שנה מאוחר יותר בעקבות הכיבוש הרומי. בשנת 30 לפנה"ס הוענקה מגדל סטרטון להורדוס (שמלך בשנים 4-37 לפנה"ס). המתקנים הבולטים והחשובים שהורדוס בנה: נמל מזחים ענק, נמל ספסטים (אוגוסטוס הוא השם בלטינית, וסבסטוס ביוונית = המזהיר, הנעלה). נמל המזחים היה משוכלל ביותר, עם מקום עגינה ל-100 ספינות גדולות, כבדות, בשטח עגינה של 200 דונם. (ראה נקודת הרחבה – נמל סבסטוס). באותה עת לא היו נמלי מזחים אחרים באגן הים התיכון.</p>	<p>קיסריה</p>

בנחלת ארכלאוס התחיל שלטון נציבים מושחת ממעמד הפרשים. קיסריה הפכה למרכז אדמיניסטרטיבי – מרכז שלטון אך לא בירה. לאחר חורבן הבית השני, משנת 70, ירושלים הפסיקה לתפקד. בסוף המרד הגדול הוענק לקיסריה מעמד של קולוניה, והיא הפכה לבירה עד לכיבושה ע"י המוסלמים בשנת 640. הכיבוש המוסלמי התחיל בשנת 638, אולם קיסריה נכבשה מאוחר יותר, בין הערים האחרונות בארץ. הנמל תפקד גם בתקופה הביזנטית – הוא שרד מאות שנים.

חשיבותה של קיסריה לנוצרים

קיסריה חשובה לנוצרים למרות שישוע לא פעל בה. **פונטיוס פילטוס**, הנציב שצלב את ישו, התגורר כאן בארמון הנציבים. בשנות ה-50 של המאה ה-20, נמצאה כתובת בתאטרון הסמוך, על אבן בשימוש משני, שבה נכתב: "**פונטיוס פילטוס נציב יודאה, הקים את המבנה המקודש לקיסר טיבריוס**". מצפון לרחבת הכניסה לגן הלאומי יש שיחזור של האבן. החשיבות היא בכך שפונטיוס פילטוס הוא דמות המתקשרת לישו. **פטרס (פיפא)**, הוא **שמעון בר יונה**, בכיר שליחיו של ישו, הטביל כאן בשנת 39 לספירה את **קורנליוס** שר המאה. קורנליוס הוא הפגני הראשון שהוטבל לנצרות היהודית, לכן קיסריה חשובה לנצרות בהיותה המקום ממנו נפתחה הנצרות לכלל האנושות ולא רק ליהודים. סמוך להיפודרום המזרחי הוקמה כנסייה בה נטמנו עצמות קורנליוס. **פיליפוס** פעל במישור החוף, ולבסוף התיישב בקיסריה (מעשי שליחים ח 40). ביתו של פיליפוס זוהה והתקדש ככנסייה בתקופה הביזנטית. גם ביתם של בנות פיליפוס, שנודעו כבעלות יכולת נבואה, נתקדש בתקופה הביזנטית, ונודע בשם "**בית הבתולות המתנבאות**". בתקופה הצלבנית הוחזקו עצמות בנות פיליפוס בכנסייה ליד ההיפודרום המזרחי. בראשית שנות ה-60 נכלא בקיסריה **שאול התרסי** – הוא **פאולוס** – בשלהי תקופת הנציבים, בימי **גרון קיסר** (מעשי שליחים ט 30). מכיוון שפאולוס היה אזרח רומי, הוא היה זכאי להישפט ע"י הקיסר, ולכן היה כלוא כאן שנתיים עד שנשלח לרומא, שם נכרת ראשו. האטריות של פאולוס בנצרות הוא חרב. כנראה בזמן שישב כאן כתב חלק מאגרותיו. במחצית הראשונה של המאה ה-3 פעל בקיסריה **אוריגינס** – ראש כנסייה, שהקים כאן ספריה חשובה, ותרגם את התנ"ך **בהקספלה** = 6 טורים. בסוף המאה ה-3 ותחילת ה-4 פעל בקיסריה **אונזביוס** – הבישוף של קיסריה עוד בשלהי התקופה הרומית. הוא כתב ספרים חשובים כגון ספר על תולדות הכנסייה, תולדות המרטירים, תולדות קונסטנטינוס – הקיסר שהתנצר, וה**אונומסטיקון** המכיל 1,000 יישובים מתקופת המקרא, ותיאור איך הם נראו בימיו.

חשיבותה של קיסריה ליהודים

הורדוס לא בנה את קיסריה עבור היהודים. להפך, הוא רצה שתהיה כאן אוכלוסייה נכרית שתתמוך בו, ורצה להצטיין במפעלי בנייה כדי למצוא חן בעיני פטרוניו ברומא.

<p>אחרי שהעיר התפתחה ושגשגה הגיעו למקום גם יהודים, כי ניתן היה למצוא בה פרנסה. לקראת אמצע המאה ה-1 לספירה, קצת לפני המרד הגדול, חצי מהאוכלוסייה בקיסריה הייתה יהודית, והיו בה חיכוכים, חלקם בתוך בית כנסת, שכנראה זוהה מקומו מצפון. חלק מהמהומות שהביאו לפרוץ המרד הגדול החלו בקיסריה. הקהילה היהודית בקיסריה נכחדה בזמן המרד הגדול.</p> <p>במרד בר כוכבא נכלא בקיסריה רבי עקיבא, עונה למוות בעינויים קשים, והוא נמנה בין עשרת הרוגי מלכות.</p> <p>אחרי מרד בר כוכבא, כשיהודה נפגעה, הייתה התאוששות בגליל, בקיסריה ובאשקלון. בסוף המאה ה-2 וה-3 התיישבו יהודים ליד נכרים. אולם ליהודים היו קשיים כלכליים כי היו צריכים לשלם את המסים הגבוהים לעיר הנכרית, בנוסף לכך שקיימו את המצוות התלויות בארץ, והם החלו להגר.</p> <p>רבי יהודה הנשיא פטר את היהודים בערים המעורבות ממצוות התלויות בארץ ("ברייתא דתחומין"), כדי שלא יהגרו. כך גם לגבי בית שאן, אשקלון, בית גוברין, וכפר צמח שבמחוז סוסיא.</p>	
<p>הורדוס בנה את ההיפודרום על החוף, תאטרון, מקדש לאוגוסטוס, מזחים, "ארמון השונית" שלימים הפך חלק מארמון הנציבים, חומה (הקרובה לעיר, ששימשה גם בתקופה הרומית שלאחריו), ו-2 מגדלים בצפון.</p> <p>הוא גם בונה בנה מצפון מערכת רחובות צולבים, למרות שהיום רואים את הפזה הביזנטית. ההיפודרום שליד הים צומצם והפך לאמפיתאטרון באמצע המאה ה-2, ואז נבנה היפודרום ענק ממזרח (אותו רואים בנסיעה בכביש 6511), הרבה יותר גדול: אורך הזירה כ-450 מטרים, ורוחבה כ-90 מטרים.</p> <p>בהיפודרום זה היו מושבים לכ-30,000 צופים. בזירה מצויים עמודי מתה קוניים אשר הוצבו בקצוות הספינה, וכן אובליסק מאבן פורפיר, עומד במרכז הספינה, שגובהו המקורי היה כ-27 מטרים.</p> <p>ההיפודרום היה בשימוש מאמצע המאה ה-2 עד לסוף התקופה הביזנטית, הכיבוש המוסלמי. בית הכנסת נמצא מצפון לעיר הצלבנית – מספר 24.</p> <p>בית הכנסת מהתקופה הביזנטית, וההנחה היא שמתחתיו ישנו בית כנסת מתקופת הבית השני. מהתקופה הביזנטית – חומה עם קדמות ונסוגות.</p> <p>מצפון נמצאים שרידי האמה הגבוהה, ושריד מהאמה הנמוכה.</p> <p>מדרום-מזרח לנו נמצא מפעל "אבן קיסר" של קיבוץ שדות ים. במחסני המפעל נמצאו יסודות של תאטרון נוסף.</p> <p>היסטוריון ביזנטי בשם מללס מציין שאספסיאנוס הקים אודאון גדול, כמו תאטרון, על יסודות בית כנסת.</p> <p>אולי בית הכנסת נמצא מתחת לתאטרון זה. לפי זה, היו בקיסריה לפחות שני בתי כנסת. אמפיתאטרון שנחפר ע"י פיטר גנדלמן בשנים האחרונות, שהוכיח שהאמפיתאטרון אובלי, ונבנה מהיסוד כאמפיתאטרון.</p> <p>שתי חומות: הקרובה לעיר מימי הורדוס. אח"כ העיר המשיכה להתפתח, הגיעה לשיא בתקופה הביזנטית – כמו גם בירושלים ובבית שאן.</p> <p>החומה החיצונית היא ביזנטית, שהיקפה כמעט כפול, והיא מקיפה 1,500 דונם.</p>	<p>דגם קיסריה בתקופה הרומית, ביזנטית, וצלבנית</p>

<p>הפיסול תפס מקום חשוב מאוד בעולם הקלאסי. נמצאו פסלים שונים בכיכרות, ברחובות, במקדשים ובמזרקות (נימפאות). הביגוד היה צבוע אולם הצבע דהה ונמחק עם השנים. רוב הפסלים עם ראשים חסרים. הביזנטים היו נגד עבודת אלילים פגנית וניתצו ראשי פסלים שסימלו עבודת דמויות אלים.</p>	<p>הפסלים</p>
<p>רוב המושבים בתיאטרון הם שיחזור, יציקת בטון מאמצע המאה ה-20. היום יש בתיאטרון 3,158 מקומות ישיבה, ופרק זמן משמעותי הייתה בו קוויאה (קומת מושבים) נוספת. החישוב הארכאולוגי של מקום ישיבה בתקופה הרומית הוא חצי מטר רוחב לאדם. מניחים שכבר בימי הורדוס נבנה התאטרון במבנה זה, עם סקנה פרונס מעל לפולפיטום. מלמעלה היתה כנראה יריעת בד גדולה (וולום) שהצלה על הקהל. יש להניח שהצופים לא ראו את הים, כנראה היה קיר גבוה מאחורי הבמה. התאטרון פונה מערבה ולא צפונה – חריג. התאטרון תפקד 650 שנים: מהשנים 10-22 לפנה"ס ועד לשנת 640 לספירה. רואים את הפראסיניטיו (המעבר בין הקוויאות בתאטרון הרומי), הוומיטוריום (כניסת הקהל בין הקוויאה התחתונה לזו שמעליה), הפורטיקוס (רחבת הטיולים), שמעליה היה הוולום (יריעת הבד). המכובדים ישבו בהיקף על כורסאות מאבן (ששרדו בבית שאן), וגם בשורת המושבים העליונה בקוויאה התחתונה, ליד הפראסיניטיו. בקוויאה השנייה בצד הצפוני התגלה לוח האבן עם שמו של פונטיוס פילטוס, בשימוש משני – כתיקון לאחד המושבים. מאחורי הבמה ישנו מתקן חצי עגול מהתקופה הביזנטית ששימש כרחבת טיולים, והוא יושב על גבי מקדש. ייתכן שזהו המקדש שבנה פונטיוס פילטוס – המוזכר באבן שנמצאה במושב – לטיבריוס. רחבת האורקסטרה רוצפה בטיח דמוי שיש, שחודש פעמים רבות. הסקנה פרונס היה מפואר, עם גומחות לפסלים, ושימש רקע לבמה.</p>	<p>התיאטרון הרומי</p>

<p>ממערב לתאטרון נראה פרטים משיש, שאולי היו שייכים לסקנה פרונס מתקופה המאוחרת להורדוס ב-150 שנה.</p> <p>השיש הובא לארץ החל מהמאה ה-2 לבנייה ולפסלים.</p> <p>בעבר חשבו שהתאטרון היה נאומכאה, אולם הארכאולוג ד"ר ספי פורת, מנהל החפירות מטעם רשות העתיקות, דוחה את האפשרות, כי אין ניקוז והשטח קטן מדי.</p> <p>האקוסטיקה בתאטרון מעולה, לכן מקיימים כאן מופעים.</p>	
<p>אנחנו ברחבת הטילים המתוארכת לתקופה הביזנטית.</p> <p>הכרכוב הקרוב ליציאה מהתאטרון משיש, שכנראה היה חלק מהסקנה פרונס.</p> <p>בפס התחתון – עיטור של ביצים ורמאים.</p> <p>מעליו – עיטור של סלילים וחרוזים.</p> <p>ארבע מדרגות, ואומנות משני צידי המדרגות – זו הכניסה ממזרח אל המקדש שאולי בנה פונטיס פילטוס לטיבריוס.</p> <p>טיבריוס הראשון, הנקרא גם טיבריוס קלאודיוס נירון קיסר, היה קיסר רומא בין השנים 14-37, אחרי אוגוסטוס ולפני קליגולה (טבריה), שייסד הורדוס אנטיפס בנו של הורדוס, נקראת על שמו).</p> <p>לידינו כותרות ביזנטיות, שבהן עלי הקוציץ דבוקים.</p> <p>נמצאות כאן גם כותרת יונית וכותרת דורית.</p> <p>הורדוס השתמש באמצעים מקומיים ולא מיובאים, ולכן הכותרות מהכורכר יכולות להתאים לימי הורדוס.</p> <p>סרקופג ("אוכל בשר"), ארון קבורה לקבורה ראשונית וסופית.</p> <p>על הסרקופג ישנה כתובת עם צלבים מהתקופה הביזנטית. הסרקופג שימש את ההיסטוריון הביזנטי פרוקופיוס מקיסריה, שהיה דיאקון (שֶׁמֶשׁ, משרת של כוהן דת).</p> <p>מתקן עגול, עם פתח רחב, ומטויח - בור מים (באר אינה מטויחת, עמוקה יותר, וקוטר פתחה קטן יותר).</p> <p>הקיר מדרום – ביצור אומאי שהפך את העיר לריִבְתָּה = עיר נצורה שהכינה את עצמה לאיום הצלבני (ברבים – ריִבְתָּה)</p>	<p>צפונית-מערבית לתאטרון</p>
<p>נקרא "ארמון השונית" בימי הורדוס, ו"ארמון הצוק" בימי הנציבים.</p> <p>כשיוצאים מהתאטרון לכיוון הטיילת חולפים בחצר רחבה שבחלקה המערבי עמודים הפונים אל הים.</p> <p>חצר זו הייתה החצר הפנימית של אגף האירוח בארמון הורדוס המפואר.</p> <p>בארמון זה היו שתי קומות אירוח ומגורים.</p> <p>חלק נוסף של הארמון נבנה למרגלותיה המערביים של החצר, על גבי שונית ימית – מעין חצי אי שבלט לים.</p> <p>כשעומדים בקצה החצר ומביטים מערבה, אפשר לראות כמה משרידי הארמון, חלקם שקועים בים, ואפשר לדמיין את הפאר וההדר של המקום.</p> <p>אף על פי שהורדוס מעולם לא היה בקיסריה, יש חוקרים שמשייכים לו את הארמון, ומשערים שהיה עוד אחד מהמבנים המסעירים שלו.</p> <p>אחרים טוענים שייתכן שהארמון לא נבנה בימיו של הורדוס, שכן הוא סמוך מדי למבני הציבור הגדולים בעיר (התאטרון וההיפודרום), והורדוס, שהיה חשדן מטבעו, לא היה בונה ארמון פרטי בסמיכות שכזאת למבני ציבור.</p> <p>ייתכן שהנציבים שהגיעו לעיר אחרי תקופת מלכותו של הורדוס, התגוררו בארמון משום שהעדיפו את חיי ההוללות של קיסריה על החיים המשמימים מבחינתם בירושלים.</p>	<p>"ארמון השונית"</p>

<p>הארמון חרב עם השנים ונותרו ממנו שרידים מועטים. בשונית נותרו שרידיה של ברכת שחייה שנחצבה בסלע הכורכר שבים, ושכבת טיח הידראולי מספרת שהמים שבברכה היו מתוקים. נראה שהברכה פעלה בתקופות שבהן פעלו אמות המים לעיר. הבריכה היא עוד הוכחה לנהנתנותם חסרת השובע של שועי העיר. לצדה של הבריכה התגלו גם רצפת פסיפס ומקווה טהרה מהתקופה הרומית המאוחרת.</p>	
<p>קטן יחסית למתקנים אחרים באימפריה הרומית (כ 300 מטר). בסוף תקופה ביזנטית האזור ננטש והופך למזבלה (גם נבנתה ליטרינה, עדות לכך שזה מקום "מלוכלך") יוספוס פלביוס קרא לזה לפעמים תאטרון או איצטדיון. רואים את יסודות הספינה, ובקצה בסיסים עם חורים למתה. כאן אחד, בד"כ 3 אבנים. אנחנו מול המתה הדרומית – מתה פרימה לפי ד"ר נחום שגיב. מעלינו הפולביניריום – יציע המכובדים. הקירקוס בוטל במאה ה-2 לספירה, ואז הוקם על חלק מהשטח, בקצה הדרומי אמפיתאטרון, וגם היפודרום בחלק המזרחי של העיר, שבו האובליסק שראינו בנסיעה בכביש 6511. ד"ר ספי פורת חקר את ההיפודרום, ולדעתו המבנים שלידינו הם התאים שמהם יצאו חיות הטרף. זה לא קלאסי שכן התאים הקלסיים היו תת קרקעיים (כמו בבית גוברין וברומא). האמפיתאטרון היה בשימוש 100 שנה בלבד. אנחנו יושבים בסקלום – לפי הכוכים, נישות לפסלים (אדיקולה). כאן התפללו הגלדיאטורים לפני הקרב באמפיתאטרון. בנקודה הצפונית נמצאים תאי/שערי ההזנקה (קרקרס) של המרכבות מימי הורדוס. הקירקוס שימש עד אמצע המאה ה-2, כ-170 שנה. אורך הזירה יותר מ-250 מטרים, ורוחבה כ-50 מטרים. למבנה המקורי היו 12 שורות מושבים, ובהן מקום לכ-10,000 צופים.</p>	ההיפודרום
<p>המזח ההרודיאני ממשיך מאות מטרים לתוך הים – שקוע. המזח שפונה מערבה – השקיעו ספינה מלאת בטון, אך המזח מתנדנד. קיר שובר גלים – המשיך לאורך המזח. בחורף 2011 הרסה סערה את הקיר הזקוף, והמים גרמו לנזק במפרץ. הוא שוקם בחלקו – אבל עדיין קיים איום מדרום. מצפון – "מזח העמודים", ולמרגלותיו עמודי גיר שוכבים, שנלקחו מחורבות קיסריה הביזנטית – שייכים לנמל הצלבני הקטן. על העמודים היה קיר. אהמד ג'זר פחה גנב את העמודים מכאן ובנה איתם את האן אלעומדן בעכו. מבנה המגדל – מצודת הנמל הצלבנית, ובנוסף בוצרה העיר בחומת קדמות ונסוגות עם חפיר וחלקלקה. המצודה שמרה על קשר עם עכו, אפולוניה (ארסוף) ויפו. המצודה על המזח ההרודיאני נבנתה בתקופה הצלבנית. היא נותקה מהביצור באמצעות תעלה, רצועה של מי ים, שיצרה קשר בין הנמל לים, ברוחב 18 מטרים. המעבר היה על גבי גשר מעץ שניתן היה להרים חלק ממנו, או לשרוף אותו. הגשר אפשר לנתק את המצודה במקרה תקיפה.</p>	מגדל הזמן

המסגד הוקם ע"י מוסלמים שחיו בשלהי המאה ה-19 **בבוסניה הרצגובינה** (יוגוסלביה לשעבר), ושלטו על אוכלוסייה נוצרית.

בשנת 1878 הקיסרות האוסטרו-הונגרית כבשה את בוסניה הרצגובינה. האוכלוסייה המוסלמית חששה, תושביה ברחו, ובחסות התורכים קיבלו אותם ברצון, ובשנת 1882 הזמינו אותם להתיישב באזור **פרדס חנה**. בשנת 1884 הגיעו כמה עשרות משפחות בוסניות, והתמקמו בחסות התורכים בקיסריה החרבה והנשדדת. הבוסנים עברו תקופה קשה, סבלו מבעיות כלכליות קשות, הקרקעות שהיו ברשותם נרכשו ע"י אחרים, והם סבלו ממחלות.

הבוסנים בנו בקיסריה שני מסגדים – המסגד ממערב הוא אחד מהם. בספטמבר 1917 יצא **מודיר** (ראש) הכפר הבוסני להאכיל את היונים, וראה יונה זרה עם פתק קשור לרגלה, ולא הצליח לפענח את הכתב. הוא הביא את היונה עם הפתק לאדוניו התורכים שחקרו עצרו את שרה אהרונסון מניל"י. הם חשדו בה, היא הצליחה לעמוד בחקירות, אך בסופו של דבר שלחה יד בנפשה. היא זו ששלחה מספר יונים מתוך תקווה שיגיעו לבריטים, ובהם ביקשה שישלחו ספינה לעתלית, אך היונה נחתה כאן. הבוסנים נשארים כאן תוך שהם סובלים מקשיים רבים, עד שבמלחמת העצמאות ברחו לשומרון והתיישבו בכפר **יאנון** באזור שכם.

המסגד הבוסני

מתוארכת למה שישית לספירה. מתחת לחצר הווילה, על הקרקע – קיר עגול שסגר את החלק הדרומי של ההיפודרום – זהו הקיר הצפוני של האמפיתאטרון. החלק המרכזי של הווילה – במזרח התעגלות כמו אפסיס בכנסייה – אולי חדר אירוח. חדר מפואר שעל הרצפה

אופוס סקטילה משיש. **האפסיס** היה מעוטר בשיש, לפי הפינים מברונזה שנמצאו, והחזיקו את לוחות השיש שנשדדו ע"י המוסלמים. סדרת החורים מעידה על כך שהיה ציפוי שיש – אופייני לתקופה הביזנטית. האולם היה פתוח ולא מקורה. בקיר הצפוני יש עדות לקיומו של צינור שהוביל מים

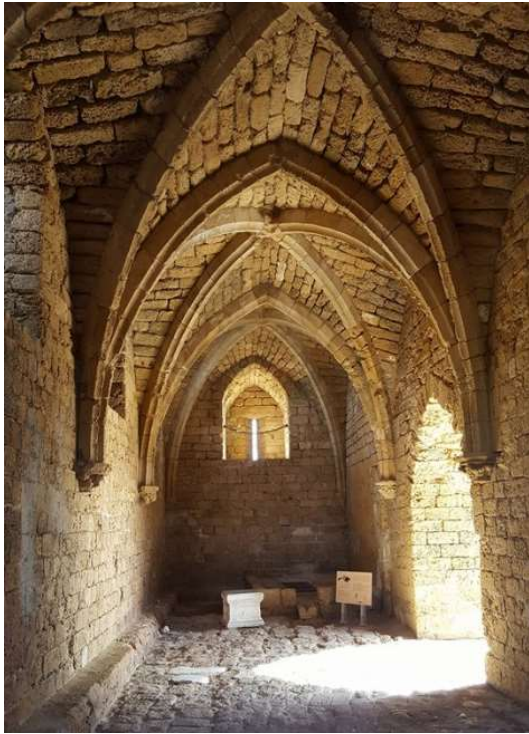
למזרקה. מצפון לחדר הייתה שוקת או ארווה. מצפון לווילה קיר מלא חרסים – זו האשפה העירונית.

הווילה הביזנטית (ממזרח להיפודרום)

<p>מדרגות ההיפודרום – שהתגלו לפני 15 שנים. בהמשך מצפון ישנה באר.</p>	
<p>הליטרינה היתה בית שימוש ציבורי ששימש כמקום מפגש ושיחה. בתעלה זרמו מים, שניקזו את ההפרשות אל החוף. מזהים את הליטרינה לפי התעלה הקטנה ששימשה לשטיפת הידיים. בליטרינה שרדו 30 מושבים, זה היה בילוי. המושבים היו כנראה מעץ. (בבית שאן נמצאה ליטרינה ציבורית עם 57 מקומות ליד בית המרחץ)</p> <p>בבית המרחץ לא בילו גברים ונשים יחד. לכן, כאשר השירותים הם בזיקה לבית המרחץ – גברים השתמשו בהם בנפרד מהנשים. בליטרינה שאינה בזיקה לבית מרחץ – נשים וגברים בילו יחד. ניקוי הגוף היה עם ספוג ים, ובבית שאן – עם ענף ועליו עלים ירוקים.</p>	<p>הליטרינה</p>
<p>הווילה מהמאה ה-1-2, התקופה הרומית, עם פסיפס איכותי יותר. שרידים של פרסקו בפנינה המזרחית. הווילה עברה שינוי בתקופה הביזנטית, ונבנה כאן בית מרחץ. הווילה כוסתה ונחפרה לפני כמה שנים. בקיר הצפוני נמצא אפסיס. בחלק המערבי – בית מרחץ ביזנטי. טריקליניום = 3 מיטות (שלוש = טרי, קלינה = מיטה) – חדר מרכזי. חלקים בבית המרחץ:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ אפודיטריום = חדר ההלבשה ○ פלסטרה = רצפת התעמלות ○ טפידריום = חדר הפושרים, חדר מעבר ○ קלדריום = החדר החם ○ פריגידריום = החדר הצונן <p>בפלסטרה כאן יש שתי בריכות. מסביב ניצבים עמודים שהחזיקו גג. בהיקף היה קירוי, ובמרכז פתוח. עמוד השיש – מאוחר לימי הורדוס, עומד על פדסטל – רומי ביזנטי. הפלסטרה נועדה להתרעננות לפני שנכנסים לחדר אחר בבית המרחץ. הריצוף – אופוס סקטילה ("מעשה קטעים", נפוץ בעולם הרומי והביזנטי). ממערב במפלס נמוך – האפודיטריום, עם תאי הלבשה בקיר הדרומי. דרך חדרי המעבר – הטפידריום, הגיעו אל הקלדריה – בצד המערבי.</p>	<p>ווילה רומית ובית מרחץ</p>

<p>בקלדריום – התנורים נמצאים מצד מערב, כדי לנצל את הרוח הדומיננטית. האוויר נכנס בין הפילאי, העמודונים מחרס צרוף, ונפלט דרך הארובות שבקיר. היו מספר אמבטיות בנישות. האוויר שזרם בין העמודונים מתחת לרצפה ובתוך הקירות חימם לטמפרטורה של 30 מעלות, ונתן תחושה נעימה. כדי לטבול במים נכנסו לאמבטיה, אליה הוזרמו מים מדודי עופרת שהיו מעל לתנור. שיטת ההיפוקאוסט – חימום מתחת לרצפה. התקררות היו קמרונות מעוגלים מעל החדר החם והפושר, עם פתחי אור עם זכוכית. התקררות מעוגלות – כדי שהטיפות שהתאבכו יגרו על הקירות. זה היה בית מרחץ גדול עם שורה של חדרים חמים. הרצפה הייתה פלטות חרס, עליו עץ, ועליו אופוס סקטילה. פריגידריום – בבית המושל ראינו פריגידריום מצופה שיש. הפריגידריום נמצא הכי רחוק מהתנור, כדי שהמים לא יתחממו. בפריגידריה היו מים קרים רגילים, במקום מוצל. יש כאן כמה בריכות. מעל לפריגידריה היה גג ישר או גג רעפים.</p>	
<p>ההיסטוריה הצלבנית בקיסריה לעיר הצלבנית היו 3 שערים. אנחנו בתוך מכלול השער המזרחי. בשנת 1099 נערכו כיבושי הממלכה הצלבנית הראשונה. הצלבנים דילגו על ערי החוף, עלו מיפו לירושלים, ורק אח"כ התפנו לכבוש את ערי החוף, כולל קיסריה. בשנת 1101 כבש באלדווין את קיסריה מידי המוסלמים וטבח בתושבי העיר. העיר הצלבנית בוצרה באופן חלקי. בשנת 1187 הממלכה הצלבנית הראשונה קרסה במהלך קרב קרני חיטין, והגיעה לסוף דרכה. סלאח א-דין האיובי שרף את העיר קיסריה וניתן את הבתים והחומות. בשנת 1191 נערך מסע הצלב השלישי שהובילו ריצ'ארד לב הארי מלך אנגליה ופיליפ אוגוסט מלך צרפת (שחזר לצרפת אחרי כיבוש עכו). ריצ'ארד לב הארי כבש את מישור החוף, אך לא את ירושלים. הממלכה השנייה הייתה ממלכה קטנה לאורך רצועת החוף. בשנת 1217 בוצרה קיסריה ע"י ז'אן דה-בריאן מלך הממלכה הצלבנית מצרפת, וליאופולד מאוסטריה, כולל מצודת הנמל. בין השנים 1218-1220, האחין של סלאח א-דין, אלמאלכ אלמועת'ם עיסא, היה שליט דמשק האיובי. הוא חשש מהביצורים הצלבניים והרס מבצרים. אלמועת'ם פשט על קיסריה בזמן שהלוחמים הצלבנים היו בפשיטה על מצרים, שהייתה תחת שליטה פאטימית ולימים איובית, ונחשבה ליריב מר של הצלבנים. נערכו מספר ניסיונות פשיטה למצרים שהסתיימו בכישלון.</p>	בית השער הצלבני

קיסריה הייתה כמעט ריקה, אלמונת'ם פגע בקיסריה ונסוג, והצלבנים חזרו אליה. בשנת 1251, יצא השליט הצלבני **לואי הקדוש** (ה-9) למסע צבאי נגד מצרים, גם הוא נחל מפלה נחרצת. הוא חזר ממצרים האויבית מושפל ומוכה – בסוף התקופה הצלבנית ותחילת התקופה הממלוקית – החליט לשקם כמה ביצורים, והשקיע בביצור של קיסריה. הביצורים שרואים היום הם הביצורים של לואי ה-9: חפירים, חלקלקה ושער. השער נועד להקשות על מי שרצה לכבוש את קיסריה: היה גשר מעץ על החפיר – אותו הרימו בשלשלאות; מגדלים עם חרקי ירי; **משיקולי** - מרפסת סגורה ומוגנת שברצפתה נקרע פתח, דרכו השליכו המגנים חפצים כבדים או שמן רותח, או ירו מכלי נשק על אויב שתקף את השער. אם הצליח הכובש להמשיך – המגנים זרקו רשת ברזל וסגרו את המעבר לשער. השער היה משתי כנפיים של עץ מצופה ברזל או מתכת – כדי שלא יוכלו לשרוף אותו. את השער סגרו עם קורת בריח אדירה. היה קשה להבקיע את העיר.

בשנת 1260 עבר השלטון מהצלבנים לממלוכים – **בייברס** הממלוקי תפס את השלטון על הממלכה הממלוקית במצרים, והוא זה שהגיע לכאן וצר על קיסריה הצלבנית. הוא לא התכוון להתמודד עם המעברים הקשים.

הממלוכים הפגזו את קומץ הצלבנים בארטילריה (אבנים), והפחידו את הנצורים.

הם גלשו מעבר לחפיר עם חבלים, טיפסו מעל לחומה עם גלגלות, נכנסו פנימה, ופתחו את השער מבפנים. קיסריה נכבשה במהירות ע"י בייברס בשנת 1265, שהתכוון להמשיך למצודה – אליה ברחו המגנים. אולם כשהמגנים ראו את בייברס פורץ דרך גבעת המקדשים הם נכנעו. המצור הממלוקי על קיסריה נמשך שבוע, והצלבנים עזבו עם ספינות לעכו.

בייברס חשש מאחיזה צלבנית בחוף, הממלוקים היו חזקים ביבשה, ונתן הוראה להרוס את הביצורים עד היסוד. עד לשנת 1268 בייברס הרס גם את הביצורים של ארסוף, יפו ואשקלון. שיחזור השער נעשה בידי הארכאולוג **פרופ' אברהם נגב**, מקו הקונסול ומעלה. באמצע המאה ה-20 לא הקפידו להשאיר קו שיחזור. בקו הקונסול ישנם עמודי מרפק צלבניים, עם כותרות מעוטרת בדגם צמחי, ומהן יוצאות צלעות המצטלבות בקמרונות שבתקרה.

חצר מפוארת ביזנטית מהמאה ה-6-7 לספירה.

פסיפס
הציפורים

בפסיפס,
במסגרת מסביב
– יונקים שונים:
צבאים, ברדלס,
שור, צבי, חזיר.
החיות בתנועה.
בין החיות – נוף
עצים סטנדרטי
עם פירות שונים:
רימונים, תאנים,
תפוחים
ואתרוגים.
במרכז הפסיפס
120 מדליונים
של ציפורים.

בשנת 1950 יצאה יחידת נחלאים לסדרה על הגבעות של קיסריה, הם חפרו וגילו את הפסיפס
הם דווחו למחלקת העתיקות, והאדריכל **שמואל יבין** חשב שזו כנסייה.
בשנת 1985, הארכאולוג **פרופ' רוני רייך** חלק עליו, כיוון שהאפסיס צדדי ואין סימטריה,
וכתב שזו וילה מהתקופה הביזנטית. המקום כוסה.
בשנת 2004 התקבל תקציב לחפור מחדש, **ספי פורת** גילה חדרים מסביב, ואת הבית שהיה
בן 2 קומות. הוא גילה סימני שרפה של הכיבוש המוסלמי בשנת 640.
הקומה השנייה נפלה בוערת על הרצפה.
במרכז ישנו בור מים ובור שיקוע.

בפסיפס 10 סוגי עופות בצד הצר, 12 בציר האורך, והם מסודרים באלכסונים, שורת
שקנאים, פלמינגו, ברווזים וכיו"ב. הציפורים ממצרים ומהארץ. החיות מסתכלות צפונה.
המקום פתוח לקהל ויש
תקציב לתחזוקה.

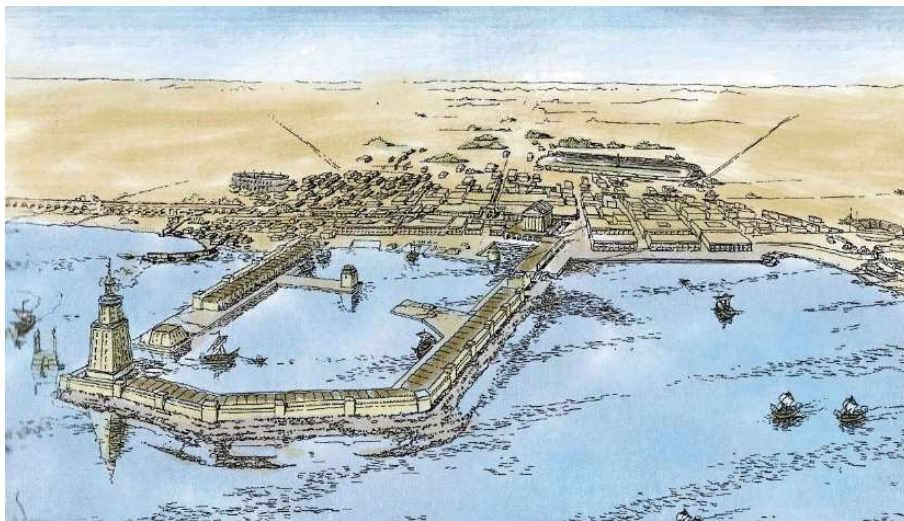

כשהבית נשרף עם הכיבוש
המוסלמי, התמוטטה הקומה
השנייה ובה שולחן מפואר
עם משטח עץ ועליו **אופוס**
סקטילה מזכוכית, עם שכבת
זהב בין הלווחיות, וצלבים.
השולחן מוצג היום במוזיאון
ארץ ישראל באגף הזכוכית.
הווילה נמצאת מחוץ לחומות
העיר. כנראה השתייכה לאנשים אמידים מאוד.
גודל הווילה עם החדרים – לפחות 2.5 דונם

נקודת הרחבה – נמל סבסטוסהסיבות להקמת הנמל בקיסריה

לכאורה, אין התנאים הפיזיים הימיים באזור קיסריה מקנים למקום עדיפות בבניית נמל ימי. אין בהם יתרונות משמעותיים ביחס למקומות עגינה אחרים בתחום ממלכתו של הורדוס, כגון יבנה-ים, יפו, אפולוניה ומכמורת.

החוף באזור זה ישר, סלעי וחשוף לרוחות, משברי גלים וזרמים. פרט לשרטונות כורכר קטנים היכולים לספק הגנה חלקית לכלי שייט קטנים בים נוח, אין במקום מפרץ או אזור מוגן היכול לשמש בסיס לנמל ימי גדול. לפיכך נראה, כי הסיבות לבניית הנמל במקום זה נעוצות בגורמים חברתיים וכלכליים שאינם קשורים דווקא לסביבה הימית. בהקשר הימי נראה, כי בחוף של מרכז הארץ, שחסרו בו מקומות מחסה טבעיים לכלי שייט, היה צורך לספק שרותי נמל, מקום עגינה ומחסה לאניות שהפליגו בין חופי מצרים, ארץ-ישראל ואירופה. הספקה שוטפת של חיטה ממצרים הייתה צורך אסטרטגי של האימפריה הרומית ונמל קיסריה נבנה, בין השאר, כדי להבטיח אותה.

התנאים הפיזיים ביבשה והקשר עם העורף החקלאי של השרון הצפוני, רמת מנשה וצפון-מערב השומרון היוו, כנראה, גורמים חשובים בבחירת קיסריה כמקום הנמל.

מדרום לקיסריה השתרעו ביצות חדרה ומצפון לה - ביצות כבארה, ואלה היוו סביבה עוינת שלא אפשרה פעילות חקלאית והקשתה על התעבורה.

בעורף היבשתי הסמוך לעיר, לעומת זאת, היו שטחים חקלאיים נרחבים ומנוקזים טוב יחסית.

קיסריה הוקמה בצפון השרון, שהיה קטע החוף הצפוני ביותר בממלכת הורדוס.

נראה כי כל הגורמים הללו, כמו גם מיקומה של קיסריה בצומת דרכים שהובילו לאורך החוף ולפנים הם שהביאו להקמת הנמל במקום זה, נמל שהיה החשוב ביותר בארץ-ישראל בכלל ושל אזור השומרון בפרט.

נמל סבסטוס נבנה על-ידי המלך הורדוס בין השנים 10-21 לפנה"ס ונקרא על שמו של **אוקטביאנוס** קיסר, מיטיבו של הורדוס, אשר קיבל את התואר **אוגוסטוס (סבסטוס** ביוונית) בשנת 27 לפנה"ס.

יוסף בן-מתתיהו, שחי כמה דורות לאחר הקמת הנמל, תיאר את מלאכת הבנייה.

בחפירות התת-ימיות הראשונות בנמל קיסריה, שנערכו בשנת 1960 בראשות **א.ד. לינק**, נחשף קו המתאר של הנמל הרומי המוצף, אשר אותר גם באמצעות תצלומי אוויר.

בין השנים 1963-1972 נערכו חפירות בתחומי הנמל הרומי מטעם האגודה למחקר תת-ימי.

מאז שנת 1975 נחפר האתר בידי המרכז ללימודים באוניברסיטת חיפה בראשות א' רבן.

את פרטי הזיהוי המלאים של המטבעות בעת שהצוללים ביקשו לאמוד את ערכם לצורכי מסחר. המטבעות הקדומים הוטבעו בימי הקיסרים אוגוסטוס, טיבריוס ונירון, והמאוחרים - בתקופת טריאנוס, פרק זמן של כמאה שנים. מאחר שהמטבעות שונים זה מזה יתכן שהמכלול השתייך לאספן קדום, שהקפיד לרכוש מטבעות מסוגים שונים.

המעגן הדרומי

בסקרים תת-ימיים שנערכו החל בשנות השמונים של המאה העשרים התגלו שרידי כלי שייט, מטענים ומתקני עגינה באזור שרטונות הכורכר שמצפון לנמל קיסריה ומדרומו ממערב לקיבוץ שדות-ים. מצויים בהם, במקביל לחוף ובמרחק 100-150 מ' ממנו, שרידי רכס כורכר שקוע היוצר רצועת איים ושרטונות. האזור המשתרע ממזרח לרכסי הכורכר השקועים מוגן יחסית ויכול לשמש מחסה זמני לכלי שייט. נתגלו ממצאים מתקופות שונות כמו מטילי עופרת, עוגני אבן בעלי נקב אחד, מטבעות ברונזה מהתקופה ההלניסטית ממצאים רבים מהתקופה הרומית, ובהם מטבעות ברונזה של הקיסרים נירון, אספסיאנוס, טיטוס וטריאנוס ושל הנציבים פונטיוס פילטוס ואנטוניוס. נמצאו גם חמישה פעמונים חרוטיים, קופסת עופרת עם מכסה, גושי זכוכית גולמית צהובה, ידית של קרטור (כלי קיבול גדול) מברונזה המעוטרת בראשי ברווזים ובעלי צומח מסמרי ברונזה, משקולות עופרת לרשת דיג, מחטי ברונזה לתיקון רשת דיג, ידיות של פיטסים ואמפורות מחרס ושני אנכי עופרת למדידת עומק המים. המטבעות המאוחרים הם משלהי המאה הראשונה לספירה, ונראה כי היו חלק ממטען של ספינה מתקופה זו. מטען נוסף, מספינה מהתקופה הרומית המאוחרת, כלל עשרים לוחות עופרת שפורקו, ככל הנראה, מגג של מבנה ציבורי לשימוש חוזר או להתכה.

הלוחות, במשקל כולל של 750 ק"ג, קופלו ככרוכית לנוחיות ההובלה.

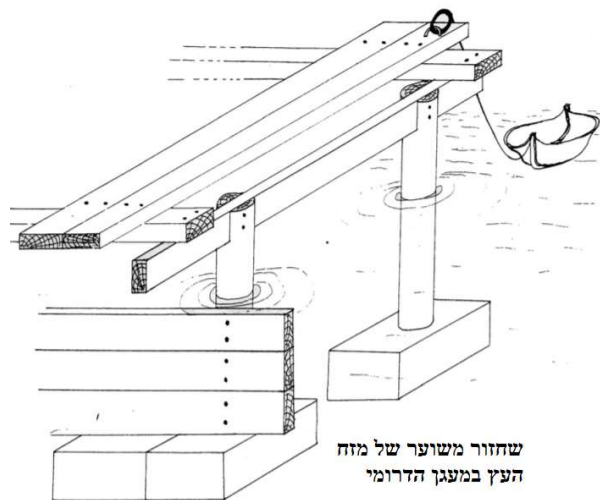
מבנה ימי ששימש, כנראה, מזח לעגינת כלי שייט התגלה על קרקעית הים ממערב לחלקו הדרומי של קיבוץ שדות-ים. המבנה עשוי שני טורים מקבילים של אבני גזית מלבניות שבמרכזן נקבים עגולים, אורכו כ-75 מ', רוחבו כ-5 מ' והוא נמשך משוליו המזרחיים של שרטון הכורכר לכיוון מזרח, בעומק 3-5.1 מ' מתחת לפני הים. סביר להניח, שבנקבים הוצבו עמודי עץ ועליהם גשר שחיבר את השרטון עם החוף או מזח ששימש לקשירת כלי שייט קטנים שעגנו במעגן הדרומי.

מהממצאים ניתן ללמוד, כי המעגן היה בשימוש החל בתקופת הברונזה המאוחרת.

משקלם של מרבית עוגני האבן שנמצאו בו אינו עולה על 50-60 ק"ג, ומכאן שהוא שימש כלי שייט קטנים ובינוניים לחניית לילה ולהמתנה לרוחות טובות בקיץ ובעונות המעבר. הוא לא יכול היה לשמש מחסה לספינות

מסערות החורף. סביר להניח שאחדים מהמכלולים שהתגלו בתחום המעגן מקורם בספינות שנטרפו בסערות בעת שעגנו בו.

בשנת 1990 התגלה במפרץ הנמצא מצפון למעגן רציף שאורכו כעשרה מטרים, הבנוי באבני גזית בבניית ראשים. הוא נהרס בעת שנבנה במקום המעגן המודרני.

המעגן הצפוני

מצפון לנמל ההרודיאני מצוי רכס כורכר מוצף חלקית היוצר שרטונות ואיים קטנים במרחק של 200-300 מ' מהחוף.

ביניהם נוצר אזור מוגן יחסית בעומק 3-5 מ', שיכול היה לשמש לעגינת כלי שיט.

בסקרים תת-ימיים שנערכו במקום התגלו תשעה עוגני אבן בעלי נקב אחד מתקופת הברונזה, שעל אחד מהם חרות עיטור דמוי צלב.

כמו כן התגלו שם שבר כותרת המעוצבת בצורת ראש דקל, כלי שיש ובהם קערות וכלי קיבול קוניים עמוקים, חפצי עופרת וברונזה וכלי חרס רבים מהתקופות ההלניסטית, הרומית והביזנטית.

התגלה גם חלק מגוף עץ של ספינת סוחר גדולה מהמאה הראשונה לפנה"ס.

מטענה כלל חומרי בנייה וטוף וולקני מאיטליה, שנועדו, כנראה, לבניית הנמל ההרודיאני.

כ-30 מ' מדרום לספינה התגלה מיכל עופרת מלבני המחובר לשני צינורות עופרת, אשר היה, כנראה, חלק ממערכת לשאיבת מי שיפוליים בספינה.

הממצאים שהתגלו במעגן הצפוני מלמדים, כי הוא שימש לעגינת כלי שיט החל בתקופת הברונזה ועד לבניית הנמל ההרודיאני, ואולי גם לאחר מכן.

בחלקו הדרומי התגלו שרידים שיוחסו לנמל ההלניסטי של מגדל סטרטון.

סמוך לחוף המפרץ הצפוני, בעומק של עד מטר אחד מתחת לפני הים ובמרחק 10-15 מ' מהחוף, התגלו שרידי האומנות של קשתות אמת המים הגבוהה, שנהרסה על-ידי הים. חלקים מיסודות האמה השתמרו על קרקעית הים כשהם מבוססים על גבי סלע כורכר פריך והאבנים עדיין מסודרות באותו מתווה שבו נבנו.

לא ברור אם היסודות נבנו במקורם מעל פני הים ושקעו בשלמותם לאחר שהחול שמתחתם נסחף, או שנבנו על גבי סלע הכורכר בקרקעית הים, במפלס שבו הם מצויים היום.

רצועה צרה וארוכה של לוחות סלעי חוף שטוחים, שעוביים כ-5 מ', נמצאה בעומק של חמישה מטרים מתחת לפני הים ובמרחק כ-60 מ' ממערב ובמקביל לשרידי אמת המים ולקו החוף הנוכחי.

רצועת סלעים זו מסמנת את מיקום קו החוף הקדום לפני בניית הנמל ואמת המים.

רציף עגינה באפיק נחל חדרה

בעת הסדרת אפיק נחל חדרה בשנת 1997 התגלה במעלה הנחל ריכוז של כארבעים אבני גזית גדולות וכעשר אבנים שבורות.

בחלקן סותתו מגרעות רוחב לחיבור אטבי מתכת.

במספר מקומות עליהן ניתן היה להבחין בשרידי בטון ימי עם אפר וולקני, הדומה לבטון שהיה בשימוש בנמל ההרודיאני בקיסריה.

מצורת האבנים ומאיכות הבטון הימי אפשר להסיק, כי מקורן במתקן מהתקופה הרומית, אולי רציף בנוי בבניית ראשים שהוקם בגדת הנחל.

הרציף שימש, כנראה, לשיט פנים יבשתי ואפשר פריקה וטעינה של סירות, שהפליגו לאורך הנחל והעבירו סחורות ותוצרת חקלאית אל החוף.

בעת שהוקם פארק נחל חדרה שוחזר הרציף, הנמצא בחלק המזרחי של הטיילת המודרנית, וכיום ניתן לצפות בו ולהשתמש בו לעגינת סירות.

